

Un precursor de la cursa de l'espai:

ANTONI RIBES DE CONILL

per Joan Guillamet

UN OBSERVATORI ASTRONÒMIC AL PALAU DEL VENT

Crec que val la pena de portar a aquestes pàgines la figura d'un empordanès eminent ben poc conegut i que ha deixat al darrera seu un rastre de senyoriu indiscutible ensem que, també, d'una personalitat enginyosa i, en certa manera, una mica excèntrica. Però hi ha quelcom força més important. Cal remarcar-ho perquè el país senti dintre seu el desvetllament d'un sentiment viu de consciència dels valors propis i autèntics. Hi ha també, doncs, la tasca meritòria i gran que aquest home va saber desenvolupar dins el camp de l'astronomia, la qual encara que només va omplir una part de la seva existència, és més que suficient per a omplir i caracteritzar tota una vi-

da. Va ésser un peoner de l'era de l'espai, que ara estem veient albirar. Hi ha poca gent que sàpiga que, durant alguns anys, a Cabanes, en el cor de la plana empordanesa, hi hagué un observatori astronòmic actiu i notable. És llàstima que, després de la mort d'en Ribes, s'hagi deixat perdre i no s'hagi sabut trobar la manera de continuar l'activitat d'aquest centre d'investigacions astronòmiques que ell havia fundat i arriat personalment. Va ésser desmuntat i els seus materials van ésser escampats per aquí enllà, sense que ningú de la comarca no s'hi amoïnés ni mogués un dit per a evitar-ho. Ara, de l'observatori, ja no en queda res. Al lloc on s'alçava la meravellosa cúpula giratòria s'hi ha fet un colomar. I a la memòria de la gent comarcana poca cosa en resta. En Manuel Brunet (a.C.s.), que havia sojornat una colla d'anys a l'Empordà i havia copsat d'una manera molt aguda les excel·lències de

la terra i les virtuts i falles dels seus habitants, havia recollit una dita popular molt eloqüent i expressiva: «A l'Empordà, tot fuig». Seria ben trist que fos veritat.

INFANTESA I ADOLESCÈNCIA EMPORDANESES

A la casa pairal de Can Ribes, a quatre passes de Cabanes, entremig d'un paisatge encisador d'arbredes i conreus, va néixer Antoni Ribes de Conill el 25 de setembre de 1880. El seu pare era oriünd de Garriguella i la seva família ja feia algunes generacions que s'havia arrelat a Cabanes. La seva mare venia d'una família molt distingida d'Olot. La seva infantesa transcorregué entremig de jocs i entremaliadures, gairebé com la de tots els infants, fins que va anar a fer el batxillerat a Figueres. Als catorze anys, ja l'havia acabat amb unes qualificacions

excellents. De seguida va començar a descobrir uns dots excepcionals de memòria, d'intel·ligència i d'imaginació. Tenia una facilitat prodigiosa per a les matemàtiques i també una afició boja per la literatura. Era capaç de recitar de memòria tot el Romancer castellà tradicional. El seu interès per les qüestions agrícoles es desenvolupava d'una manera simultània. En l'aspecte esportiu despuntava com un cavallista formidable, un caçador experimentat i un tirador destre i ràpid. L'equitació i la cinegètica eren els esports que més l'apassionaven.

JOVENTUT DE RODAMÓN: MÈXIC I SUD-AMÈRICA

Va començar els estudis de la carrera de Dret, però al cap de poc d'haver-s'hi ficat, va sentir-se captivat per la dèria dels viatges. Només tenia 22 anys quan va ajuntar-se amb dos amics que tenia a Barcelona, Antoni de Rich i Alegret i un tal Banús, per a embarcar-se tots tres cap a Amèrica. Quan hagueren arribat a Mèxic, es van trobar que el cap d'Estat d'aquell país era Porfirio Díaz, el qual justament s'havia mullerat amb una noia empordanesa, descendent de Can Gusi de Calabuig. Això va fer que els tres joves tinguessin una collida esplèndida, ja que pel sol fet d'ésser compatriotes de la primera dama mexicana, es veieren curullats d'atencions i afalacs. No cal dir que van fer un bon nombre d'excursions interessantíssimes i una de les coses que van deixar una impressió més fonda en el seu esperit fou la visió de la vall d'Oaxaca, de la qual en Ribes no parava de fer elogis quan retornà a casa seva. A Mèxic, va romandre-hi una temporada llarga i, fins i tot sembla que va dirigir-hi una fàbrica amb un encert sorprenent, si tenim en compte que no posseïa el títol d'enginyer ni cap altra cosa que s'hi assemblés. Només ens ho podem explicar si pensem en la seva capacitat prodigiosa d'assimilació i en les moltes lectures de tots els caires que duia fetes.

ENTREACTE, AMB ANÈCDOTA

De les facècies de la seva joventut en corren anècdotes abundants, per bé que no gaire sabudes. Hi espurneja el llampec d'una originalitat força remarcable i s'hi endevinava l'empremta d'una personalitat ben assolida i ferma. Conten que una vegada, no sé si abans d'anar-se'n a Amèrica o després d'haver-ne tornat, va fer una juguesca amb una colla d'amics que aniria de Figueres a París amb tren i faria el camí viatjant en primera classe i sense haver de pagar bitllet. Per guanyar aquesta juguesca va fer-ho d'una manera que, així que se sap, sembla molt senzilla. Però el cas és saber enginyar-se-la.

En Ribes era tot un senyoràs. Tenia unes maneres que se li veia d'una hora lluny. Sempre anava vestit amb una elegància gran. El secret de la seva distinció, però, no consistia pas en les peces de roba que duia posades, sinó en la manera de saber-les dur. Els qui l'havien conegut deien que, encara que hagués anat vestit amb un tros de sac, no hauria pas semblat un trinxeraire. Hauria fet goig i se l'hauria vist senyor. El dia assenyalat per a la juguesca es va presentar a la sala d'espera de primera classe de l'estació de Figueres, abillat amb roba de viatge i, al cap d'una estona d'ésse-hi, va començar a donar mostres de nerviosisme, primer de tot mirant el rellotge, després la porta,

Façana davantera de Can Ribes de Cabanes. En el lloc del colomar que es veu a la dreta de l'edifici, hi havia hagut la cúpula giratòria de l'Observatori Astronòmic de Cabanes. — (Foto Torner)

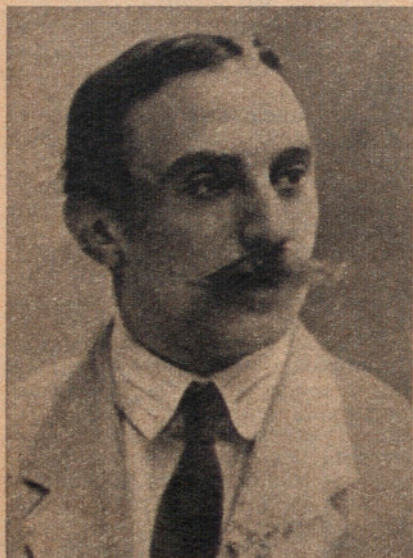
mentre passejava amunt i avall amb frisança. A l'últim, va adreçar-se a un senyor, al qual ja havia filat feia una bella estona, i va tenir-hi aquest enraonament:

—Dispenseu. Vós, que aneu a París potser?

—Sí, senyor. Amb què puc servir-vos?

—Oh! Estic esperant el meu majordom, que m'ha de portar el bitllet i vaig que triga molt. Si vós fósiu tan gentil i mentrestant volguéssiu fer el favor de deixar-me el vostre per un moment, podria despatxar els meus equipatges i avançar-me feina.

—Caram! Ja ho crec que sí. Te-

Antoni Ribes de Conill, astrònom de l'Empordà. — (Arxiu Canigó)

niu, teniu. I disposeu.

En Ribes tenia unes maneres tan exquisidament corteses, que ningú no hauria estat capaç de dir-li que no de res. Va agafar el bitllet que li oferien i després es va afanyar a despatxar un bagul que duia i que no pesava pas gaire. Tot seguit va retornar el bitllet a l'amable cavaller que li havia deixat i, després de deixar-lo mig aclaparat amb les seves demostracions de remerciament, s'enfilà en un vagó de primera i es ficà en el primer departament que va trobar buit. Quan ja feia algunes hores que el tren havia començat a fer camí, va passar el revisor.

—Voleu fer el favor del bitllet? —va demanar a en Ribes amb molta polidesa.

En Ribes va ficar la mà a l'infernal del gec i va treure'n una cartera de pell de gran luxe. Va obrir-la i va fer com aquell qui queda tot sorprès.

—Ai, mare! —exclamà—. Jo hauria jurat que l'havia posat aquí.

El ferroviari, ni pensaments que aquell senyor hagués pogut pujar sense bitllet.

—No us amoïneu! Busqueu-lo bé! Ja sortirà bé prou.

En Ribes tragué aleshores el taló de l'equipatge.

—Vegeu —digué—. Jo em pensava que ho havia endreçat juntament amb el bitllet.

—Què és això? —va fer el revisor—. Ah! El taló d'equipatges. Bé. Doncs, ja està. Amb això ja n'hi ha prou. Sense el bitllet no us l'haurien pas donat. Senyor, que tingueu un bon viatge!

El revisor donà un cop de cap, tornà a tancar amb cura la porta del departament i se'n anà a continuar la seva tasca.

En Ribes va continuar fins a París, sense que ningú tornés a marjar-lo. Va fer el viatge en primera classe, de franc, i va guanyar la juguesca. Aquesta és una de tantes i se'n podrien explicar a l'alçària d'un campanar.

EL RETORN A LA VIDA QUIETA

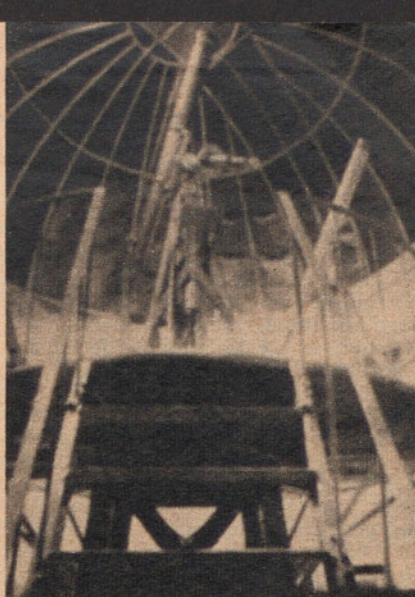
Quan hagueren marxat a Mèxic, els tres companys es van separar. En Ribes va dirigir-se cap al sud i recorregué, unes vegades com a turista i d'altres tot treballant, gairebé totes les repúbliques sud-americanes. Era a Buenos Aires quan rebé una carta del seu pare, que ja tenia alguns anys i alguna xacra, i li demanava que tornés a casa com més aviat millor. En Ribes no es féu pregar, va agafar el primer vaixell que pogué i emprengué el retorn cap a casa.

LA DÈRIA DELS ESTELS

Al cap de poc temps de tornar a ésser a Cabanes, es va fer càrrec de l'administració i del govern del patrimoni familiar i va durar un temps que ho feia d'una manera força eficient. Però no va trigar gaire a somoure'l com una mena d'enyorament per aquella vida de rodamón que havia dut fins aleshores. Va ésser llavors que va començar a refugiar-se en l'estudi de l'astronomia. Emprengué un seguit d'obres, que li van costar molts diners. Anaven encaminades a la construcció d'un observatori que respongués a les exigències més modernes d'aquella ciència. Un dels ferrers del poble, en Peret Alabau, va muntar sota la seva direcció una cúpula giratòria que era l'admiració de tots els visitants que hi anaven. La seva construcció era tan reeixida, que fins i tot un vailet de pocs anys hauria pogut fer-la anar només fent girar una maneta. Feia cinc metres de diàmetre i descansava al damunt de set rodes, els eixos de les quals es movien per uns coixinets de boles. L'equatorial, que havia estat fabricat a la casa M. Manent de París, tenia una obertura de 162 mil·límetres i estava dotat de tots els elements necessaris: mecanisme de rellotgeria, palanques rectificadores, enllumenat elèctric, etcètera. Era un telescopi refractor d'una definició excel·lent i amb un gran poder separador. Tenia també una altra ullera, marca Bardou, de 108 mil·límetres d'obertura i desplaçable, instal·lacions diverses per a les observacions meteorològiques, juntament amb una antena i una aparell de T.S.F. per a rebre els senyals horaris. Cal afegir a tot això, encara, una biblioteca magnífica formada per obres molt valuoses i interessants, de cara a les consultes que li calgués fer sobre aquella especialitat científica que va acabar per ésser la seva passió.

LA TASCA DE L'ASTRÒNOM

Així fou com, tot servint-se d'aquests instruments i mitjans que tenia a mà, va arribar en una mena de situació com la que Cervantes ens conta del seu heroi Alonso Quijano: «Pasaba las noches de claro en claro —tot escrutant els estels— y los días de turbio en turbio», per a posar en ordre les seves anotacions i fer dibuixos del que havia vist, que no ho eren gens de tèrbols. A ell no se li assecava pas el cervell, com a l'heroi cervantí, sinó només les carns. El magí se li afianava cada dia més. Era membre de la Societat Astronòmica d'Espanya i Amèrica, de la de França i de la de Bèlgica. Tenia un gran tacte i amistat amb en Josep Comas i Solà, director de l'Observatori Fabra, amb el qual estava sempre en contacte. També s'escribia assíduament amb el famós astrònom francès Camille Flammarion. Va publicar una colla de treballs a la «Revista de la

Interior de la cúpula giratòria amb l'equatorial Manent i la ullera Bardou. — (Arxiu Canigó)

Sociedad Astronómica de España y América» els quals, posats en ordre cronològic, són els següents: «El astrónomo aficionado y su observatorio»; «Júpiter, octubre de 1925»; «Júpiter en 1926»; «Noticias. Eclipse parcial de Sol del 24 de enero. Eclipse parcial de Luna del 8-9 de febrero de 1925»; «Observaciones de Júpiter, 1925. Paso de satélites»; «Observaciones planetarias. Marte en 1926» (amb separades exclusives per a l'Observatori Astronòmic de Cabanes); «Oposición de Marte en 1924»; «Ultimas observaciones de Marte en 1927». La «Asociación Española para el Progreso de las Ciencias» li va publicar també un treball titulat: «Cambios observados en los aspectos de varias regiones del planeta Marte durante los años 1924, 1926 y 1928», que va ésser publicat a Madrid. Tot aquests treballs són conservats a la col·lecció local de la Biblioteca Popular de Figueres. Al saló de conferències que hi havia hagut en aquest centre de lectura, Antoni Ribes de Conill va dissertar el 20 de novembre de 1929 al voltant del tema: «El planeta Marte, sus observaciones telescópicas y resultado obtenido de la discusión de las mismas; problema de la vitabilidad en Marte. Aquesta conferència va promoure molta expectació aleshores, com també, no cal dir-ho, l'hauria promoguda a hores d'ara amb tot el guirigall que hi ha entorn del misteri dels O.V.N.I. Aquell mateix anys, com que s'esqueia l'avenentosa de la celebració d'un Congrés Astronòmic a Barcelona, en Ribes hi tou convidat a donar un parell de conferències.

Per a dibuixar era un espasa i ell mateix es feia les il·lustracions per als seus articles amb dibuixos trets directament de les observacions que havia fet. És molt interessant la seva col·lecció de dibuixos del Mur Recte de la Lluna, del planeta Mart i de regions diverses dels espais estel·lars. Va continuar amb els seus estudis i les seves investigacions, sense afluixar ni desmaiar mai, fins a l'any 1935. Llavors, segons diuen, sembla que va arrebregar una pulmonia, que va ésser la causa de la seva mort el 13 de març d'aquell any.

UNA DISPERSIÓ I UN DEUTE

Consola una mica saber que l'obra d'Antoni Ribes de Conill no s'ha pas perdut del tot, per bé que, per ara, a l'Empordà sembli que ha estat així. El seu equatorial de 162 mil·límetres i una bona part de la seva biblioteca van ésser confiats a la custòdia de l'astrònom aficionat barceloní, el senyor Albert Barangé, per al qual han estat d'un profit gran, de cara a una coneixença més àmplia de la ciència dels astres.

Alguna vegada s'ha parlat de fer quelcom per perpetuar la memòria d'aquest prohòmic amb tant de mèrit científic i s'havia pensat a donar el seu nom a algun dels cràters de la Lluna que encara estan sense batejar. S'ha dit també de donar el seu nom al Mur Recte de la Lluna, que tant va cridar-li l'atenció i que tantes hores es passà estudiant. Però no s'ha fet res. Ja seria hora que li fos retut l'homenatge que es mereix i que l'Empordà s'erigís en capdavanter d'aquesta iniciativa com un desgreuge, en certa manera, de la badada que hi ha gué en deixar perdre aquell observatori, que ell havia bastit amb tanta il·lusió i tant d'esforç, endut per la flama d'una vocació per ajudar a obrir la fressadura dels camins del futur.

JOAQUIM MOLAS

opina sobre

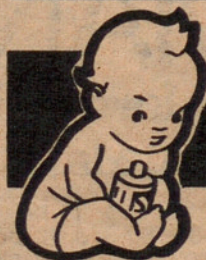
«LOS COMICS»

de Ramon-Terenci Moix

Aquest llibre constituirà sens dubte, un punt de partida insubstituïble, tant per l'erudició acumulada com per l'agudesca crítica de moltes interpretacions. La dels còmics humorístics de l'anomenada Escola de Barcelona em sembla definitiva.

Joaquim Molas

«LOS COMICS, ARTE PARA EL CONSUMO Y FORMAS POP», Ramon-Terenci Moix. Pròleg de Joaquim Marco. Llibres de Sineira, S. A., Girona, 51. Barcelona.

Colònia infantil

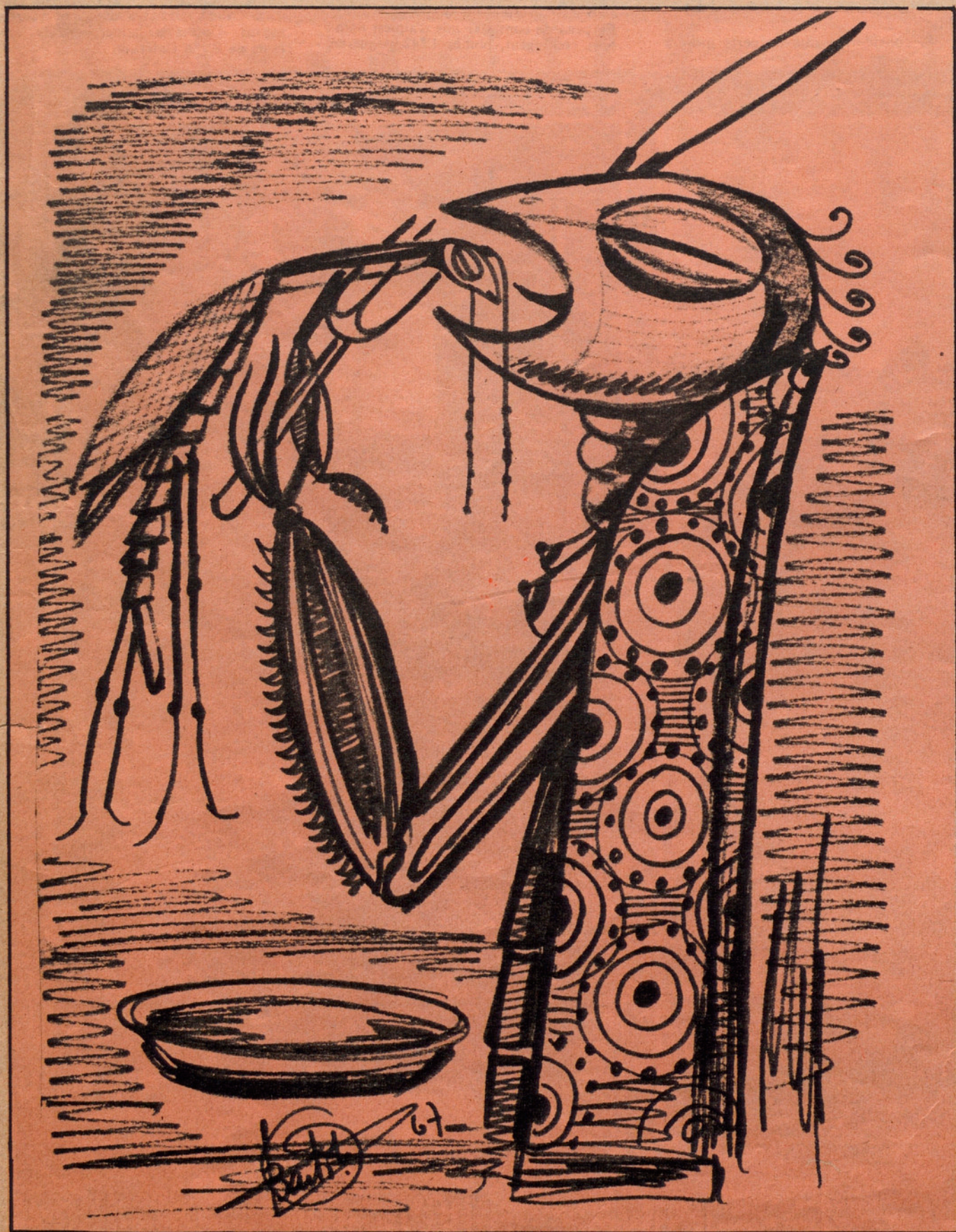
CACHITO

L'ALEGRIA DELS INFANTS
PERFUMS IREBA - BARCELONA

AMOR

conte de JOAN GUILLAMET

QUE DEVORA

EL baf roent de l'agost davallava d'un cel d'aram i s'estenia arreu dels camps, de les olives, de les vinyes. La terrible xardor, a l'hora turmentada del migdia, ja no respectava ni la penombra dels marges, ni els ombrívols racons dels claps amenitzats per alguna renglera de xiprers. L'estiu vivia en plena puixança. Tot el paisatge era un cant d'exuberància. El cel, d'un blau tibant indescriptible, era com un mantell immens que res no tenia d'aixoplugador. La terra verda i cremosa de les prades i els aspres; blanca, groga, violeta de la policromia de les flors, talment com si l'arc de Sant Martí s'hi hagués vessat al damunt i s'hagués esbargit arreu, com per la paleta d'un pintor. I, entremig dels brancatges i els matolls, de les bardisses i els herbeis, s'hi endevinava el glapit i la frisança del viure i del romancejar de les bestioles de Déu Nostre Senyor.

Era un viure que, com el dels humans, tenia els seus alts i els seus baixos, les seves meravelles i les seves tragèdies, puix que el paralelisme biològic era sempre el mateix: naixença, creixença, generació i mort. I el cicle vital quedava clos aquí. Tot esdevenia sota el signe de l'instint. Un instint meravellós i desenvolupadíssim, com també, a vegades, complex i misteriós, però, al capdavant, res més que instint.

Aquella tarda Damisella Màntida acabava de dinar i gairebé ja havia paït. El seu metabolisme devia ésser d'un ritme trepidant. Havia menjat llagosta i ja tornava a tenir gana. Tot al voltant, invisibles, enutjoses i monòtones, concertaven les cigales. Damisella Màntida, tot assaborint el regust rostollenc de la llagosta, recordava amb delectança el sabor exquisit d'aquella cigala que, feia dos dies, li havia servit d'apat. Potser, fins i tot, dolcejava un pèl massa. Instintivament, va estirar una de les seves poderoses i terribles potes davanteres, abandonant per un moment una pia actitud. Aquell estirament, que tantost podia obeir a un esbravament de mandra com a un afany de captura, la féu adonar-se de quelcom inesperat que li esdevenia. La punta del ganxo terminal de la pota que havia estirat semblava haver pres connexió amb una mena de corrent estrany que s'escampava pel seu cos esvelt, produint-li una dolça esgarrifança, un esllanguiment amarat d'una ànsia anguniosa. De sobte, s'adonà de la seva solitud. Fins aleshores, d'ençà que havia eixit de l'ova que la seva mare, ja fosa en l'oblit, havia arrossegat al capdavant del seu abdomen, ella s'havia acampat entre verdors, sempre a l'aguait d'algun grill, d'al-

dibuixos de Bartolí

gun escarabat per a satisfer la seva fam insadollable. Realment, era de vida. A vegades era una cigala, com feia pocs dies. Altres, una llagosta, com aquell dia mateix. El cas era que sempre trobava quelcom per mastegar. Ella, amb el seu posat aristocràtic de minyona missaire que no ha trencat mai cap plat ni cap olla, solia passejar-se per la prada, com aquell qui és totxo, a la cacera de preses que li servissin d'aliment. Mai no havia sabut de ningú de la seva família ni de la seva parentela que hagués estat vegetarià i ella, per què enganyar-se, Tampoc no en sentia vocació. Quan trobava algun insecte del seu grat, se'l mirava amb uns ulls gusporejants d'un no sé què de fascinació i l'insecte es quedava com palplantat sense saber de què se les havia. La resta esdevenia d'una manera fulminant. La temuda pota davantera s'estenia tot d'una com si hagués estat engegada per una molla i el ganxo feia presa en el cos de la víctima que, en un moment i sense saber com, es trobava entre els braços de Damisella Màntida, que se la mirava amb una barreja de curiositat i avidesa. Amb tota la cura d'aquest món, Damisella Màntida separava amb l'altra pota el cap del tòrax de la víctima i començava a rosegar-li la polpa del clatell fins que l'insecte, gairebé enmig de pessigolles, quedava mort en ésser-li seccionats uns ganglis nerviosos. I tot seguit tenia lloc l'àpat, que durava el temps que calgués, fins que no quedava ni un borrrall de la víctima. Si la peça que es tractava de capturar era una llagosta, la cosa canviava una mica d'aspecte, puix que a vegades era tan o més grossa que ella, amb l'agreuïant d'anar proveïda d'una cuirassa gairebé invulnerable i d'unes alicates maxilars que feien estremir només de pensar-hi. Damisella Màntida no s'espantava pas per això. Aleshores era quan posava en joc tots els seus recursos. S'enfilava damunt les potes darreres fins a posar-se gairebé dreta, desplegant els èlites que cobrien el seu abdomen i els feia vibrar sinistrament en l'aire dens i feixuc de l'estiuada. Mentrestant, els seus ulls espurnejaven afluïants. La llagosta, amb tota la seva corpulència, amb tota la seva prodigiosa fortalesa i agilitat, romania com absorta i presa d'un encantament. Ni tan sols no li venia l'acudit de clavar una de les seves formidables blincades que l'haurien transportat lluny, molt lluny de la paorosa presència de Damisella Màntida. S'estava allà, com un estaquirot, sense gosar moure's ni menar-se veient dansar davant seu aquells garfis de pesantor, esmolats i tallants com la falç del segador, el mateix que si es trobés sota l'encís d'un sortilegi fatídic. I, de sobte, queia la urpada fatal i, en un no-res, la llagosta es trobava ben aferrada per les serres interiors dels braços robustíssims de Damisella Màntida. Llavors semblava talment com si es desvetllés d'un mal somni i venien els espeternecs per deslliurar-se d'aquella abraçada funesta. Res a fer. Tot inútil. Massa tard. La sort estava ja decidida. La caçadora ja feia els preàmbuls de separar-li el cap del tòrax per clavar-li queixalada als ganglis nerviosos. Uns instants després, la llagosta penjava inerta dels braços de Damisella Màntida, com una men-

ja propícia que s'aniria distribuïnt pels indrets més recòndits del seu organismes.

Aquella tarda semblava com si el seu viure hagués canviat de signe, d'ençà que havia estirat el braç. El cel semblava més lampant, les herbes més verdes, els colors més esclatants. I ella mateixa s'adonava que vivia amb més intensitat, com si de sobte s'hagués tornat més lleugera, envaïda d'una eufòria tota especial. Se sentia famolenca, encara que no pas de res nutritiu precisament, i a dintre seu, ben endins, hi tremolava un neguit indefinible.

Sense saber per què, va girar cap i cua i aleshores, unes mates enllà, veié quelcom que li donà la clau d'aquell estat tan estrany. Missenyor Pregadéu, cortesà, graciós, menudet, arribava tot saludant-la de lluny estant. Era la primera vegada que es veien, però semblava com si es coneguessin de tota la vida. Damisella Màntida sentia com quelcom es desfeia a dintre seu a mesura que Missenyor Pregadéu s'anava acostant. Els seus ulls embadalits esguardaven el pas menut i ple de distinció del gentil insecte que arribava. Encara que per dins tot li bullia, l'instint del sexe se sobreposà. Damisella Màntida es girà de costat i es féu la desdenyosa. Allò encengué més encara les ànsies de Missenyor Pregadéu que, en arribar al seu costat, començà a festejar-la amb foc i cortesia. Ella s'anava girant, llançant-li desaires, pe-

rò cada vegada més retuda par l'assiduitat, la gentilesa i l'ardor del seu galant.

Fins que arribà el moment en que Damisella Màntida esgotà el cabal de la seva resistència. I aleshores, amb una abalanzada anhelant es produí la culminació d'aquella porfídia mitjançant una abraçada còsmica i fecunda. Missenyor Pregadéu i Damisella Màntida estaven a punt de protagonitzar un dels drames més tràgics i més sublimes de la Natura.

Missenyor Pregadéu mai no havia sentit quelcom tan seu, però Damisella Màntida no es conformava encara amb allò. Missenyor Pregadéu era d'ella, però encara no ho era prou. I l'abraçà més fort amb els seus braços fortíssims, tan fort que el migpartí. I es trobà amb el tronc de l'estimat penjant-li dels braços, eixint-li les entranyes plenes de vida. Pels ulls verdsos de Damisella Màntida, més espurnejants que mai, semblà passar-hi com una rauxa delirant de follia. O potser de seny? Seria més seu que mai. Ja li havia passat abans la idea pel cap. El veia tan gentil, tan graciós, tan fi, tan cortesà... que se l'hauria menjat. Però havia rebutjat aquella idea, potser perquè tot de primer li havia semblat massa extremista. Però ara... Ara sí. Ara se'l menjaria. D'aquesta manera, la possessió, la seva unió no podria ésser més perfecta. Seria seu per sempre més i no seria de ningú més. I, amb

tot l'amor, però també amb tota la voracitat, car es delia per aquella il·lusió, Damisella Màntida encetà el seu propi banquet nupcial, que també tenia molt de funerari, puix que en convertir el seu ventre en sepulcre de l'estimat, acomplia el desig d'esposar-lo de la manera més acabada i definitiva que el seu instint primari li donava entenent.

L'àpat fou laboriós i exquisit. Missenyor Pregadéu ingressà íntegrament al païdor de Damisella Màntida. Quan n'encanyonava el darrer bocí, ella alçà els ulls al cel. Hom hauria dit que li humitejaven. Tot tornava a estar igual. Aquell neguit d'abans, aquella frisança, havien desaparegut. Damisella Màntida tornava a sentir-se feliç i satisfeta en tots els aspectes. Potser més feliç encara. I començà a caminar tot sentint ja el seu abdomen gràvid de les despulles de l'estimat i de la semença que fructificaria en una ovada de la qual n'eixirien altres Damiselles Màntides i Missenyors Pregadéus, que s'estimarien fins a devorar-se o ésser devorats, com la nit i el dia.

Perquè, mentrestant, el sol s'havia anat aclofant cap al crepuscle i es trobava en aquell punt crucial en què, de la banda d'ençà, el dia està a punt d'ésser devorat per la nit però, de la banda d'enllà, la nit està a punt d'ésser devorada pel dia. Quines paradoxes tan plenes de complexitat i de poesia!

LLERS,

per
**JOAN
GUILLAMET
TUÉBOLS**

NO fa gaire que el poble empordanès de Llers va passar a un pla d'actualitat força notable amb motiu de l'atorgament pel setmanari «Destino» del Premi de Reportatges «Manuel Brunet» d'enguany, que va ésser guanyat per un treball titulat «Las brujas de Llers», original de la periodista i universitària Gabriela Schröder i Quijano. El tema de la bruixeria, per altra banda, és quelcom que sempre, més o menys, gaudeix de l'interès públic. Però anem a pams. ¿Fins a quin punt pot haver-hi un fonament de veracitat en tot això de la bruixeria, i, concretament, a Llers?

Em conten que a Girona hi havia hagut un capellà que era aficionat a l'estudi d'aquesta mena de qüestions. Un dia, que estava ficat al mig d'una conversa, en va saltar un que li digué:

—Però vejam, mossèn: vós hi creieu, en bruixes?

—No, no hi crec! —respongué ràpid el sacerdot.

—Però així, n'hi ha o no n'hi ha?

—Oh! D'haver-n'hi, si que n'hi ha! Que cadascú se'n prengui el que li sembli.

POBLES ESTIGMATITZATS

Hi ha alguns pobles als quals se'ls ha penjat la llufa de la bruixeria. A Catalunya, sense anar més lluny, hi tenim entre d'altres Molins de Rei, Altafulla, Centelles, Arbúcies i, és clar, Llers. Sembla que la tradició, no sé per quina regla de tres, ha establert que la gent d'aquests pobles, pel sol fet d'haver-hi nascut, ja duen implícita la condició innata de bruixot o de bruixa, segons es tracti de baró o de dona. De tota manera, sembla que la cosa té tirada més aviat cap a la banda femenina.

Llers, certament, és un poblet situat a uns set o vuit quilòmetres al nord-oest de Figueres, a dalt d'una petita eminència del terreny i amagat de l'esguard dels figuerencs per una colla de monticles més alts encara que s'interposen entre les dues poblacions. L'origen d'aquesta fama sinistra que té Llers, que en els nostres temps ha fet descloure més d'una boca en un somriure de sornegueria, no és

«La Bruixa de la Garriga Fosca»

amb bruixes i sense bruixes

gaire clar. Això passa gairebé amb totes les qüestions que s'han anat desenvolupant dins l'ambient popular. Les bruixes, tant si són de Llers com d'altres indrets, van sempre barrejades amb coses de malastrugança, el gam del bestiar, les malalties estranyes de la gent i les calamitats que esdevenen als conreus pagesívols. La imatge que hom en té formada generalment és la d'unes donotes velles, brutolles i escabellades, triades especialment entremig d'aquelles que sovintegen més del que és prudent el consum de les begudes alcohòliques. És possible que això tingui alguna relació amb l'existència propícia de les bruixes en el magí enterbolinat, o potser reviscolat, pel vi, i d'aquí ve una dita empordanesa força gràfica:

—Les bruixes són a la sitra.

Una de les poques coses que queden i s'han anat transmetent sobre les bruixes de Llers és l'escomesa que van fer al campanar de Figueres, no al de Llers, com es diu en el reportatge premiat que hem afluïdit. Les pedregades que congriaven de Llers estant i que eren engegades al damunt de la plana de l'Empordà, sembla que sovint havien estat desfetes i esbargides per les batallades dels bronzes del campanar de Figueres. Moltes vegades havien provat d'anul·lar aquell destorb a les seves malvestats, però com que el campanar se'n malliava sempre i solia estar força a l'aguait, les havia fet recular sempre a toc de campana. Fins que, a l'últim, tipes i cuites d'aquella murga que ja feia massa temps que durava, van aplegar-se en magna assemblea juntament amb els bruixots de Palausaverdera i tot el bruixam de l'Empordà i del Rosselló per planejar una operació a gran escala i aconseguir l'objectiu que era el seu desfici: l'ensorrament del campanar figuerenc. Van escollir com a data més convenient la nit de Sant Silvestre, la darrera nit de l'any, que segons les teories bruixesques és quan les bruixes gaudeixen d'un poder més gran. Aquella nit es veu que al campanar de Figueres li devia costar una mica d'agafar el son, o potser tenia una mena de pressentiment estrany, el cas és que s'aixecà del llit i va pujar al campanar per assegurar-se que tot anava a l'hora. I va fer-ho amb el temps just per a adonar-se de les immenses formacions de bruixes que, tot pilotant les seves escombres, s'anaven acostant en ordre d'atac. Es tractava d'una incursió aèria amb totes les de la llei i potser era un precedent de les aviacions de guerra actuals. El campanar es posà a vogar les campanes sense perdre temps gaire! quan les bruixes del primer flotó començaven a llançar-se en picat damunt el campanar. La batalla degué ésser paorosa. I l'enrenou també. Les batallades per una banda i les imprecacions, els fàstics i els rences de les bruixes per l'altra. El campanar va quedar ben llassat i capolat, però va aconseguir esbargar tot aquell bruixam que, una vegada més, va quedar-se sense sortir-se amb la seva. Però la torre va quedar amb senyals evidents d'alguns impactes de les bruixes

que, de bell començament, el campanar no va poder evitar. Els qui hagin vist el campanar figuerenc abans de l'any 1936, es recordaran de segur que estava una mica escantonat de la part de dalt. Doncs, bé; sembla que aquest desperfecte era un vestigi d'aquell cèlebre atac de les bruixes. Després, durant la revolta, el campanar fou ensorrat parcialment i, en acabada la guerra, va ésser bastit de nou. De manera que, ara ja no queda res d'aquell escantonament. L'aspecte actual del campanar figuerenc n'hi ha que diuen que fa pensar en el de Santa Maria del Mar de Barcelona.

A LA CAÇA DE BRUIXES

El poeta Carles Fages de Climent va publicar l'any 1924 el seu primer llibre de poemes *Les bruixes de Llers*, il·lustrat amb dibuixos de Salvador Dalí. Ens consta, però, que, abans de posar-se a escriure'l, va ésser a Llers per aplegar dades i documentar-se sobre la qüestió. Per les referències que en tenim, sembla que fou posat en contacte amb alguns vellots espavilats i sabedors de rondalles de la vora del foc, que avui ja tindrien, si fossin vius, força més de cent anys. Però sembla que, ja llavors, no va poder treure'n gaire llana neta. Malgrat això, va construir el seu llibre de poemes, que potser és una de les millors de les seves obres. Va bastir-lo amb llegendes que potser existien a la comarca, com la «Rondalla de la pubilla de Lladó que va comprar confitura a una vella», amb elements del tresor llegendari comú de Catalunya, com la «Rondalla del carboner que pujà al Canigó cavalcat per tres bruixes», i també amb faules que molt possiblement es va treure del seu propi magí, com l'«Eximpli del fosser de Llers i de la marxanta, la seva amistançada, i de la fi que ambdós feren». Amb tota aquesta colla d'elements diversos, entre els quals n'hi devia haver més d'un degut a la inventiva del poeta, va aconseguir donar un cos sòlidament líric a tot un poema realment notable. I el fet que, efectivament, hi hagués ficat rondalles inventades per ell mateix, no faria pas desmereïxer gens la seva importància, ans el confirmaria com a posseïdor d'un enginy fulgurant del qual, per altra banda, ja n'ha donat sovint proves paleses.

El literat Pere Corominas, que venia de Llers per la banda de la seva mare, va passar-hi unes setmanes cap allà a l'any 1898. No tenim pas present que en cap dels seus llibres faci esment de les bruixes. En la seva obra famosa *Les gràcies de l'Empordà* n'anomena una com els «Plagues de Llers». Si hagués trobat prou material, cal pensar que una altra de les gràcies —o de les desgràcies, com diu un bon amic nostre— haurien estat de segur les bruixes de Llers.

LES GARRIGUES

A darrera del poble, de la banda de ponent, s'alça un pujolet que,

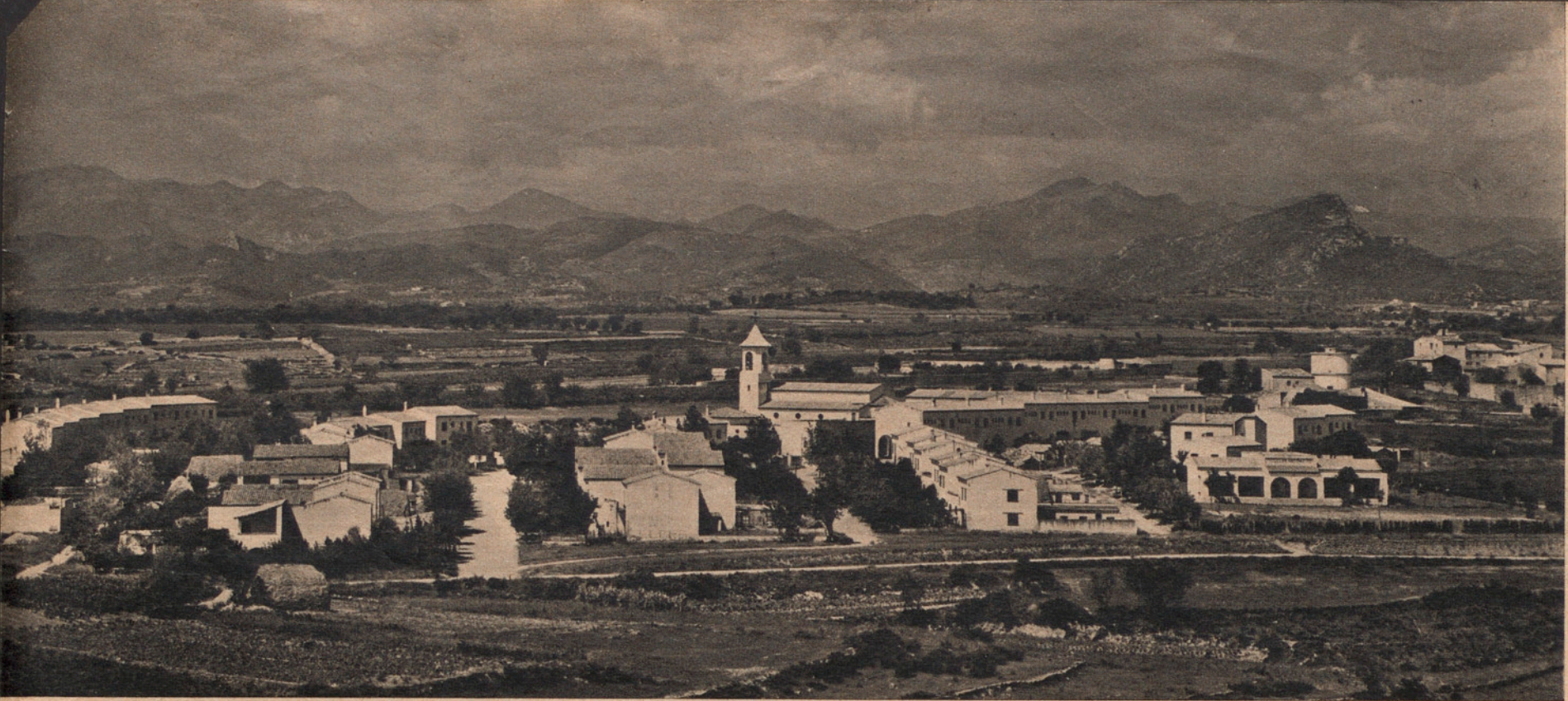
El que quedà de Llers després de la voladura del 1939

en certa manera, fa de partió del terme municipal de Llers amb el d'Avinçonet de Puigventós. Puigventós és precisament el nom d'aquesta prominència del terreny. Una carretera força dolentota uneix els dos pobles i travessa aquests paratges adustos i solitaris, que corprenen per la seva salvatge nuesa i grandiositat. Arreu no hi ha res més que vestigis de vinyars i olivets abandonats, testimonis silencis d'una activitat que en altres temps fou intensa i florent. Entremig dels alineaments de murs de pedres, hi ha tot de barraques fetes de grossos pedrots encastats els uns amb els altres sense calç ni tan sols fanç i ofereixen a l'esguard una contextura, per bé que rústica, d'una rara perfecció. Tot allò, certament, ara no és altra cosa que un erm ple de garrigues i esbarzers, bo i aplegant una fauna primària i elemental de quatre serpotes i algun que altre conillot. Quan el vent bufa, vingui pel cantó que vingui, s'estavella de ple contra aquest paisatge terrible i turmentat. D'ací li ve el nom: Puigventós. També se l'anomena «Les Garrigues», per la mena de vegetació que s'hi fa d'una manera espontània. I és possible que hagi estat la imaginació exuberant de la gent del país, aliada amb els artistes i els poetes i excitada per la suggestió d'aquests indrets tan inhòspits, la que els hagi fet l'escenari ideal per on campen les bruixes i el lloc on, juntament amb el comparatge tenebrós de diables, follets, bruixots, bocs, gripaus, colobres i altra fauna adient, hi celebren les seves reunions sabàtiques amb tot el ritual tenebrós de la «missa negra» i tota la disbauxa que ve després, segons diuen.

Ens contava un propietari de Llers que té un olivet d'unes sis vessanes al Puigventós i que recordava que, l'any 1930, prometia una collita bona perquè sí. Totes les branques de les oliveres estaven farcides d'olives. Però, en arribar la vigília de Nadal, va haver-hi un tramuntanal tan fort, que va fer malbé gairebé el noranta per cent de la collita. El nostre comunicant, però, és resisteix a creure que les bruixes haguessin anat aquella nit a ballar la roda al seu olivet.

UNA VISIÓ PERTORBADORA

Un altre propietari rural, amic nostre, home cultivat amb títol universitari i tot, ens conta també un fet que li va escaure. Venia una vegada, cap al tard, amb el seu automòbil d'Avinçonet cap a Llers, tot passant a poc a poc aquella carretera pèssima que travessa aquells paratges del Puigventós, quan resolgué aturar-se per satisfer les ganes d'orinar que s'havia estat aguantant des de ja feia una bella estona. Mentre estava a la vora del camí ocupat en un quefer tan primari, va alçar l'esguard d'esma i va quedar sorprès per una visió no gens corrent. A dalt d'un repetjó, no gaire lluny i a sota d'una olivera antiga i descarnada, hi havia una dona vella, tota vestida de negre i un mocador també negre al cap. Un vent fred i lleuger li feia voleiar la roba. A cada costat hi tenia un bloc de pelatge més negre que la nit, com si es tractés d'una sacerdotessa satànica acompanyada dels seus acòlits infernals.

El poble nou de Llers

El nostre amic diu que la visió d'aquelles siluetes paoroses sota la llum vespral del crepuscle va tenir la virtut d'estrancar-li sobtadament les ganes. De manera que es cordà la bragueta a més correr, es tornà a ficar a dins del cotxe i va mirar de ferse escàpol d'aquells indrets al més de pressa possible.

L'ATROPELLAMENT D'UNA BRUIXA

Aquest mateix amic, una altra vegada que passava per Llers, va ésser protagonista d'un altre cas estrany, segons conta. Anava amb el seu cotxe camí de Figueres quan, de sobte, va veure que una veïlla travessava temeràriament per davant del vehicle. La distància era tan escassa, que una frenada eficaç es feia impossible. Va veure amb tota claredat que l'atropellament era inevitable. Va tancar els ulls horroritzat i va tirar endavant sense poder fer-hi res. D'un moment a l'altre esperava sentir el cop de la patacada o algun sacsejament que indiqués que havia caigut a sota de les rodes del cotxe, però no va sentir res. Quan tornà a obrir els ulls, tot era completament normal i no hi havia res que semblés donar entenenç que hagués esdevingut cap desgràcia ni cap cosa per l'estil. Va buscar amb l'esguard, va mirar d'un costat i de l'altre, però no va veure la veïlla ni en forat ni en finestra, ni en palla ni en pols. Què havia passat? El nostre amic poc s'ho explica encara.

UN ESCUT SIGNIFICATIU

Fa cosa de poc temps que ha caigut a les meves mans un document de l'arxiu parroquial de Llers, que comença així:

«El apellido «Tierra de brujas», atribuido a esta villa de Llers iba pasando al olvido, cuando a fines de 1946 se me motivó el remitir al Sôr Obispo la comunicación siguiente:

«Excmo. y Rdsmo. Sôr. Me incumbe comunicar a V.E.R., que, según se me ha asegurado confidencialmente, por Regiones Devastadas, se ha ordenado invertir mil pesetas para rematar el campanario de

una manera asaz irrisoria para los feligreses y muy inadecuada para dicho edificio. Con motivo de que este pueblo de Llers ha sido apodado de antaño «tierra de brujas», se está realizando en hierro un emblema integrado por una escoba, cabalgada por una mujer y encima de ésta una cruz que ahuyenta la bruja y servirá para cruz del campanario. No dudo que V.E.R. apreciará tal figura como totalmente opuesta a la liturgia, religiosidad y majestad de la torre de la iglesia; pero, a mi humilde juicio, podría retraer a los fieles de la asistencia al templo, ya que existen más de 40 parientes de una mujer que en el siglo pasado fue tenida por bruja, ha habido burlas contra los que se relacionaban con algún descendiente de la misma y recuerdo que uno de ellos, después de hallar serias dificultades para poderse casar, al ser motejado de brujo, intentó defenderse con una querrela judicial.— Ahora que la bruja iba pasando a la historia, conviene no suscitara de nuevo.— No he hecho protesta alguna porque nada se me ha participado y podría dificultar lo que procuro para el templo— Dios gdê...»

Aquest document, com és evident, venia a ésser una de tantes notes que devia haver fet un rector de Llers per servir memòria i constància de certes coses.

TRIPUJOS DE CASORI

Continua el document donant notícia sobre la personalitat de la dona que havia estat tinguda per bruixa. Es tractava de L. B. G., muller de D. R. i morta als 72 anys l'1 de juny de 1878. Va deixar quatre filles i totes quatre es van casar i deixaren descendència. Els motius pels quals la gent tenia per bruixa a L. B. G. són una mica foscos. Es parlava, però, que havia assistit al part de tres fills de P. D. i tots tres havien nascut muts. Una nena que vingué després sembla que ja nasqué amb parla, segons diuen perquè van fer sortir de la cambra a L. B. G. N'hi ha que atribueixen la mudesa dels tres primers al fet d'haver-se casat els pares, tot i ésser cosins germans.

El rector autor del document explica que alguns d'aquests germans li havien dit que el seu pare els aconsellava que, si mai L. B. G. els donava quelcom per menjar, ho arpleguessin, però que ho llencessin tot seguit sense ni voler tastar-ho. També dona compte de l'explicació que li havia fet una religiosa carmelita de la Caritat, na Gertrudis Monlleó, sobre un rector anomenat mossèn Porcioles, que lloava les figues que a vegades li duia L. B. G.

—No us convido a menjar-ne —li digué una vegada la pobra dona—, perquè ningú no vol res que hagi estat meu.

—Ah! No? —diu que va fer mossèn Porcioles—. Doncs, porteu les figues, que ara en vull menjar.

I diu que, en sentir això, L. B. G. es posà a plorar de contenta.

Acaba el document explicant l'oposició forta que hi hagué al casament de A. A. amb D. V., néta de L. B. G. Cap dels parents del nuvi (ni pares, ni germans, ni el cunyat F. F. M.) no volgueren assistir a la seva celebració. Tampoc no aconseguiren casar-se sense oposició familiar J. V. R. amb J. V.; ni L. A. V. amb F. P. Sembla que L. A. V. havia consultat el metge del poble, el doctor Victor Teixidor, per fer la carrera de llevadora i que aquest li desaconsellà tot dient-li que no ho provés, per la mania del poble sobre la bruixeria. La família de J. F. L. havia aconseguit espantillar el casament amb J. V. R.

Totes aquestes inicials corresponen a noms autèntics de persones encara vives o relacionades molt de prop amb d'altres que també encara ho són. Per això no hem cregut prudent de posar els noms complets.

LA BRUIXA DE LA GARRIGA FOSCA

El pintor Evarist Vallès, que ara està passant una temporada entre Nova Yorè i Caracas, per bé que la seva residència habitual sigui Figueres i ha demostrat una inquietud permanent i comprensible que l'ha dut a través d'etapes artístiques nombroses, successives i diverses, hi hagué un temps que l'agafà la dèria d'anar a fer llargues pas-

sejades pel Puigventós. Un dia va tornar d'una d'aquestes caminades amb un pedrot que Déu n'hi do el que pesava i que ofería tota l'aparència d'un cap rarament humà i esotèric. L'artista no va pas trigar gaire a trobar-li un nom, al pedrot: «La bruixa de la Garriga Fosca». Tampoc no li calgué fer-se pregaires per teixir al seu voltant la seva mica de llegenda esmaltada, és clar, amb una punta d'ironia.

Tot mirant la pedra en qüestió, hom diria que es tracta d'un exemplar possiblement únic, de «bruixa fòssil». Fa un temps va posar-se de moda fer col·lecció de rels d'arbustos amb formes estranyes i suggerents com a motius de decoració. ¿Qui ens diu que qualsevol dia no s'instauri la de fer col·lecció de «bruixes fòssils»? Per més que, segons diu en Vallès, a les Garrigues del Puigventós hi ha rocs que tenen una sensibilitat especial i transmeten uns missatges, per a la recepció dels quals cal estar dotat d'un poder de detecció no gaire freqüent. Li vaig demanar el pedrot per fer-lo retratar i, quan la fotografia estigué enllestida i vaig anar a recollir-lo per tornar-l'hi, el fotògraf no va pas presentar cap queixa. «La bruixa de la Garriga Fosca» havia fet molta bondat i no havia pas causat problemes.

LA MALAISTRUGANÇA D'UN POBLE

Per bé que sempre hi haurà gent que sempre tindrà coses per dir i afegir al tema inextingible de les bruixes de Llers, algunes lleugerament fonamentals i d'altres totalment fantàstiques, hi ha uns fets positius i autèntics dels quals no es pot prescindir i que fan pensar una mica. Llers havia estat antigament una vila més aviat reeixida. La gent que s'hi estava vivia dels conreus propers, en els quals es donava principalment la vinya i alguna oliveda. Les Garrigues havien estat gairebé tot vinyes. Però esdevingué la plaga de la filloxera i tot se n'anà en orri. Com aquell qui diu, no va quedar una sola vinya que no se n'escapés. El poble es trobà sobtadament empobrit i la gent es resignà a anar fent la viu-viu amb quatre campots ben poc espessos.

LA VOLADURA DEL 1939: EL POBLE DESAPAREIX

Van anar passant els anys i vingué la guerra del 1936-1939. Com que va arribar un moment en què Figueres era força castigada pels bombardeigs de l'aviació, molts figuerencs s'escamparen pels pobles veïns, tot buscant indrets més tranquils i segurs per a habitar. I, és clar, també n'hi hagueren que es van refugiar a Llers. Però quan la guerra i el seu neguit semblava que ja eren a les acaballes, l'host en reculada va omplir d'explosius i material bèl·lic l'església parroquial i un dia van passar avís a la gent del poble que l'endemà a una hora fixada ho volarien tot. Tothom va arregar el que bonament pogué i va fugir-ne al més de pressa i lluny possible. Com que la voladura es retardà algunes hores de la que s'havia assenyalat, va haver-hi alguns llersencs que començaren a malfiar-se que aquell avís no hagués estat alguna excusa per a fer marxar la gent del poble i poder saquejar després les cases sense destorbs ni entrebancs, de manera que es determinaren de tornar-se'n-hi, per veure de salvar el que poguessin. Acabaven d'entrar-hi i anaven pels primers carrers, quan es produí l'horrible explosió que va fer trontollar tota la plana de l'Empordà. En aquells primers dies de febrer de l'any 1939, la comarca empordanesa fou somoguda per dues voladures singularment terribles: la de Llers i la del Castell de Sant Ferran de Figueres. Les parets de gairebé totes les cases de la plana van estar tremolant, com si es tractés d'un terratrèmol, per espai d'uns tres minuts. Els malaurats llersencs que tornaven a casa seva van ésser sorpresos per l'afros esclat i van quedar rebentats entremig de les runes. De l'església, on s'havien emmagatzemat els explo-

sius, no en van quedar ni els fonaments. I del poble vell a penes ni una casa sencera.

EL POBLE NOU: LA MALASTRUGANÇA PERSISTEIX

En acabada la guerra, és clar, s'imposava refer el poble, la immensa majoria de les cases del qual havien quedat desfetes, picolades o engrunades pel terrabastall de la voladura.

El cas és que des de l'any 1941, en què es començaren les obres, fins al 1963 l'Estat va abocar en la reconstrucció del nou poble de Llers la respectable quantitat de 9.533.682'26 pessetes. Aquest diners van servir, entre altres coses, per a la construcció de l'església i les dependències parroquials, treballs d'urbanització, abastiment d'aigües i treballs de sanejament, un grup escolar, tres estatges per als mestres, dotze cases a la plaça major amb locals per a botigues i quaranta-cinc cases de pagès de tipus mitjà. De tota manera, malgrat aquesta inversió estatal notable, al cap de poc temps d'ésser habitats o utilitzats els nous edificis, van començar a presentar senyals de deteriorament. Ara era una paret que s'esquerdava, ara era un paviment que s'alçava o un sostre que feia figa. Fa cosa d'uns anys, el senyor rector va haver de plegar de celebrar els actes litúrgics a l'església parroquial perquè el sostre perillava d'anar-se'n avall i de caure al damunt dels feligresos mentre estiguessin oint la Santa Missa o assistint a qualsevol altra funció. Calgué habilitar un altre local mentre es realitzessin les obres de reparació, que van costar una forta picossada, un milió de pessetes a repartir entre l'Estat i el Bisbat.

Ja és ben curiós que en tan poc temps d'estar fet el nou poble comencés a presentar aquests símptomes d'esfrondament. Què havia passat? Per què havien servit els milions invertits per l'Estat? Certament que la fantasia popular podria atribuir-ho a un malefici més de les bruixes. Però sembla que concorda més amb la realitat pensar en la intervenció d'algun membre d'una mena de bruixeria forana i de característiques força concretes i definides, que s'hi degué barrejar pel mig, disfressat d'encarregat, de mestre d'obres, d'administratiu, de tècnic o d'un altre càrrec qualsevol, tot fent les seves combinacions perquè el material adquirit correspongués en quantitat, encara que no en qualitat, i que la diferència de cost anés a parar a la seva butxaca. Això és una de tantes coses que encara no s'han esbrinat, per bé que els fets hi són.

MES MISTERIS ENCARA

Perquè hi ha alguns altres fets relacionats amb Llers, que encara no s'han pogut esclarir. Fets d'un caire sinistre que han romàs sense poder arribar a escatir la realitat exacta de com van esdevenir ni de qui en fou el causant. Són més d'un els atemptats mortals esdevinguts a gent de Llers que no s'han pogut acabar d'esbrinar satisfactoriament i han quedat en el misteri. Una vegada ha estat un propietari assassinat pel camí, mentre anava a peu de Llers a Figueres. Una altra vegada ha estat una dona, que fou trobada morta i socarrimada dins la cabanya que tenia en una vinya. Un altre vegada, un home del poble que arriba a casa a cavall del carro tirat pel matxo que ja sabia el camí, perquè ell anava

en estat comatós i tot ple de sang, víctima d'una agressió, el causant de la qual no pogué dir perquè va morir sense tornar en si. És clar que alguna explicació han de tenir aquests fets, possiblement una explicació lògica i gens de l'altre món, però el cas és que, sigui pel que sigui, aquesta explicació manca, com tantes altres coses hi ha que no arriben a saber-se mai ben bé del tot. I aquesta circumstància s'afegeix a la fama del poble i... embolica, que fa fort!

UN POBLE EN EL QUAL LA GENT VIU, PERÒ NO EN VIU

Amb l'increment dels moviments i trasbalsos demogràfics, Llers s'ha convertit, com d'altres pobles, en un indret per estatjar-se a falta d'altre millor. Molta de la gent que habita en els pobles propers a les ciutats més o menys grans ho fa perquè no ha trobat estatge convenient a la ciutat pròpiament dita. Molta de la gent que s'està a Llers té la feina, en realitat, a Figueres. Els homes hi tenen la seva col·locació de paletes, de mecànics, de torners, de pintors de parets o del que sigui. De bon matí agafen el seu vehiclet, mal sigui un tros de bicicleta, i amb el dinar al cabàs se'n van a treballar a Figueres. Quan tornen al poble ja és, almenys, a entrada de fosc, capolats de treballar tot el sant dia, per sopar i anar-se'n al llit aviat, car l'endemà cal llevar-se d'hora altra vegada per tornar-hi.

De gent que visqui únicament i exclusivament del poble n'hi ha ben poca, per no dir gairebé ningú. Les famílies que es troben en aquest cas es podrien comptar amb els dits d'una mà i potser en sobriarien més de la meitat. Gairebé tothom, qui més, qui menys, a més del seu trossot de terra, té el seu engocíot o la seva botigota en una altra banda no pas massa llunyana. De gent pròpiament nadiua en queda ben poca. La gran majoria, veient les poques possibilitats de desenvolupament que hi havia, van buscar la manera d'escampar la boira cap a d'altres indrets en els quals la vida oferia uns horitzons més amplis de prosperitat. Actualment el percentatge més gros de població correspon als immigrants que un bon dia vingueren de cap al Sud a la recerca també d'una vida millor i d'un treball més compensat.

De les bruixes ningú no en sap res, ni vol saber-ne res. Ens fa l'efecte que les nits de Llers ara deuen ésser força tranquil·les i pacífiques després de les diades de treball intens i fatigós. Les bruixes devien ésser cosa d'aquells temps d'abans de la filloxera, d'aquells temps, segon diu Fages de Climent en el seu poema,

*...de les magnes collites,
quan no hi havia prou bótes pel vi
i les més grans semblaven petites,
de tan sovint com s'havien d'om-
[plir.*

Ara, de Llers i de les seves bruixes, només en resta una fama una mica reviscolada i esbalaïda a la qual es barregen una colla de circumstàncies de pega que, certament, ja fan pensar una miqueta. Això, els paisatges sinistres i copenedors de «les Garrigues» i la tramuntana que a vegades hi passa amb el seu bramul lúgubre i udolant són encara fonaments aptes perquè la imaginació dels poetes i dels artistes barrinin nous impac-tes per aixecar el pellatge estètic de la sensibilitat humana. □

L'església nova i la Plaça Major